

Jolita URBANA VIČIENĖ

*Lietuvių kalbos institutas***RYTŲ AUKŠTAIČIŲ VILNIŠKIŲ PAKRAŠTINIŲ ŠNEKTŲ KIRČIAVIMO YPATUMAI***

§ 1. Rytų aukštaičių vilniškių tarmės tyrinėtojus nuo seno domino varijuojantis šnektų garsynas, archajiška morfologija, turtinga leksika, kalbinės situacijos raida tarmės pakraščiuose. Šiek tiek mažiau tyrinėta šnektų prozodija. Kapitaliniai lietuvių dialektologijos veikalai kaip būdingiausią vilniškių kirčiavimo ypatybę dažniausiai nurodo kirčio atitraukimo nebuvimą – kaip pietų aukštaičių bei vakarų aukštaičių kauniškių plote (Zinkevičius 1966, 32; LKA II 123; LKT 104). Atskirų faktų apie vilniškių kirčiavimą pateikiama Ž. Markevičienės (1999; 2001) aukštaičių šnektų tekstuose, D. Mikulėnienės (1993, 95–104) ir V. Lazauskaitės-Ragaišienės (2000, 159–169; 2001, 245–251) straipsniuose.

Vilniškių šnektoms, esančioms Lietuvos pasienyje su Baltarusija, būdingos tiek kirčiavimo inovacijos (dėl intensyvių kontaktų su slavais), tiek akcentiniai reliktai (dėl pakraštinės padėties ir iš to kilusios tam tikros izoliacijos). Šiame straipsnyje daugiausia remiamasi periferinės Svirkų šnektos¹ (Adūtiškio parap., Švenčionių r.) faktais. Šnektos plotas sociolingvistiniu požiūriu nėra vienalytis. Rytinė šnektos dalis (apie Adūtiškio miestelį), nors išsidėsčiusi arčiau Baltarusijos, labiau lietuviška, o vakarinėje dalyje (aplink Svirkas) sociolingvistinė situacija sudėtingesnė². Čia lietuvių ir baltarusių dvikalbystė nuo seno vystėsi lenkų ir rusų kalbų fone, todėl šiame areale galimi keturių kalbų kontaktai: lietuvių, baltarusių, lenkų ir rusų. Intensyvūs kontaktai su slavais suponuoja dinamišką Svirkų šnektos raidą (Urbanavičienė 2000, 134). Šiame straipsnyje siekiama parodyti, kaip slavų kalbų artumas veikia prozodinę šnektos struktūrą, apžvelgiami

* Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą projektą *LITTERA: Lietuvių tautinis identitetas XVI–XX a. kultūrų dialogo kontekstuose*.

¹ Svirkų šnektą apima didžiąją dalį Adūtiškio parapijos (išskyrus Adūtiškio miestelį). Šiaurėje ji ribojasi su Mielagėnų šnektą, vakaruose (nuo Lalūčių k.) siekia Švenčionių šnektą, o rytinė ir pietinė šnektos riba išstipsta Baltarusijos teritorijoje. Plačiau žr.: Urbanavičienė 2000, 123–136.

² Abiejų apylinkių gyventojų tautinės sudėties skirtumams vaizdžiai iliustruoja seniūnijų duomenys. Adūtiškio apylinkėje gyvena 75% lietuvių, 11% lenkų, 8% baltarusių, 6% rusų tautybės gyventojų. Svirkų apylinkėje lietuvių tėra 35%, rusų – 18%, lenkų – 15%, baltarusių – 3%. Beveik 30% Svirkų apylinkės gyventojų iš viso nenurodė jokios tautybės.

kirčio tipai, taip pat kirčiavimo ypatumai, susiformavę dėl divergencinių ir konvergencinių procesų įtakos.

§ 2. Kaip ir visame vilniškių areale, kirčio atitraukimo Svirkų šnekte nėra. Tiek šnektos žodžiai, tiek skoliniai reguliariai paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei – kirtis nušoka iš cirkumfleksinio ar trumpojo priešpaskutinio skiemens į tolesnę trumpą galūnę, pvz.: *tadù va,karα'Îùsɪ' | l'õ'žda,v'ɔ. | žinai\ ~ Tadà vakareliùs lõš-davo* („vaidindavo“), *žinai* (Vosiūnai); *kəp̃·jouniɪ bũ.v'ɔ.m | tai_d'ɔ.·dαl̃gì\ šje.nà,v'ɔ.m ~ Kap jaunì bũvom, tai do* („dar“) *dalgè sienāvom* (Pirstėliškė); *meřg'ɔs tai_da'ri'da,v'ɔ. dá.rbusɪ | aci'næžda,v'ɔ. ,kαlαvαrα'tùs\ ~ Meřgos tai darýdavo dárbus, atsinėšdavo kalavaratùs* („verpimo ratelius“) (Trakėliai); *piņkì(z), z l'ɔ. 'tù(s) štrá.f'ɔ. | sà.k'ɔ. ,ažm'ɔ.kje·jou\ ~ Penkis zlotùs štrāfo* („baudos“), *sāko, ažmokėjau* (Pirstėliškė); *kαlx'ɔ. 'z bìt | bũ.v'ɔ. t'ɔ.kis felik'sù.kzsl ~ Kalchozè bũvo tokis Feliksiùkas* (Gailiūšiai). Vis dėlto vns. vardininko, įnagininko, vietininko, dgs. galininko formose pasitaiko atvejų, kai žodžiai nepaklūsta Saussure'o ir Fortunatovo dėsniai, – kirtis, užuot nušokęs į galūnę, lieka kamiene, pvz.: *jæ.igu vje·nu | kārvi turì | vje·n a\ žje·nà tá.u gxní·c ~ Jėigu vienaq kārve turì, *viena³ diena táu ganýti* (Pirstėliškė); *m'ɔ.ki't'ɔ.just tadù vxi.cæ | kitxñ.\ ,kαmbα'rîùki gi.væ.n'ɔ. ~ Mokýtojus tadà vaičia kitañ *kambariùke gývėno* (Svirkos); *rxì.kš d'ɔ.·jei.pa'pà.sak'ɔ.cje. | kap_kũ·c æs\ sxnũ. dx'ri'da,v'ɔ. ~ Reiks dar jai* (anūkei) *papāsakotie, kap *Kūčias seniaũ darýdavo* (Lazdīniai). Žodžių perėjimas iš kilnojamo kirčio paradigmos į pastovų kirčiavimą sietinas su slavų kalbų įtaka (Zinkevičius 1966, 31; Mikulėnienė 1995, 450). Kai kurie kalbininkai čia išvelgia sąlyginio kirčio atitraukimo užuomazgas (Markevičienė 1999, 31). Pastarąjį reiškiniį Z. Zinkevičius apibūdino kaip „fonetinį“, o kirčiavimo paradigmos pakeitimą – kaip „nefonetinį“, arba sisteminį kalbos pakitimą (Zinkevičius 1979, 91). Svirkų šnektai būdingesnis morfologinis akcentinių paradigmų išlyginimas [dar plg. Pūnsko (Grumadienė 1994, 101–104), Gervėčių (Mikulėnienė 1993, 96), pietų aukštaičių (Mikulėnienė 1996, 149) šnektų faktus]. Naujai į šnektą atėjusių žodžių kirčiavimą⁴ galima apibūdinti ir kaip koloninį (Kuryłowicz 1968, 12), t. y. kirtis apibendrinamas toje morfemoje, kuri gauna kirtį žodį linksniuojant, pvz.: *atvažá.u 'm á. š1, nα | k'ɔ.kæ | ,ašlxi'mæñ.\ ~ Atvažiāv[o] māšina kokià ašlaimañ* („į kiemą“) (Ramiūnai); *bũ.v'ɔ. ,kæck'ɔ.ni'sy m'ɔ.ki·klα | alæ_às̃ ti_nje.jũ.\ ~*

³ Ženklų * pažymėti žodžiai transponuojami „sutartinai“, nes tokių formų bendrinė kalba negali turėti.

⁴ B. Stundžia (1992, 73) yra pastebėjęs, kad vardažodžių kirčiavimui daro įtaką pragmatinis faktorius, t. y. didžioji dalis lietuvių kalbai svetimų žodžių turi stipriąsias šaknis ir kirčiuojami pastoviai (1 kirč.).

Būvo *Kackonyse mokýkla, ale* („bet“) *àš te* („ten“) *nėjaũ* (Trakėliai). Koloninio kirčiavimo atvejai būdingi ir kitoms tarmėms, neturinčioms sistemingo kirčio atitraukimo – pietų aukštaičiams (Leskauskaitė 2004, 121; Tuomienė 2001, 108; 2004, 143), vakarų aukštaičiams kauniškiams (Bacevičiūtė 2004, 27), rytų aukštaičiams uteniškiams (Markevičienė 1999, 16). Dažniausiai į 1 kirčiuotę pereina 3^b kirčiuotės nauji žodžiai, pvz.: *pam^u˚.kà* (3^b) → *pá.m^u˚.kà* (1) „pamoka“, *valxn˚dã* (3^b) → *vá.lxn,dã* (1) „valanda“, *mašⁱnã* (3^b) → *má.šⁱ,nã* (1) „mašina“, *trupučⁱs* (3^b) → *trū.pučⁱs* (1) „truputis“; dar plg.: *aut^u˚búsxs* (2) → *aut^u˚b^usxs* (1) „autobusas“, bet *lig^u˚nín^é* (1) → *lig^u˚nⁱ.n^é* (2) „ligoninė“. Dviskiemenių skolinių kirčiuotę nulemia priešpaskutinis skiemo: jei penultimos balsis trumpas arba neakūtinis, tokie žodžiai esti 2 kirčiuotės, pvz.: *s^u˚tk^u˚s* ~ *sòtkos* (2) „arai“, *kv^u˚rbà* ~ *kvorbà* (2) „dažai“, dar plg.: *gãrl^u˚čėi* ~ *garlōčiai* (2) „skardžiabalsiai“, *cimb^u˚lxi* ~ *cimbōlai* (2). Kirčiavimo paradigmos išlyginamos dėl analogijos, o Svirkų šnekte tai skatina ir slavų kalbų artumas. Kai kurie skoliniai atsineša ne tik savo fonetiką, bet ir kirčiavimą, plg.: *tadù t^u˚tⁱ | ka(p)₋pasã^u˚kⁱ˚tⁱ | hùpkã | ,vi.s^u.nã.ktⁱ anã* † *pama^u˚žù dãgã* ~ *Tadà tó, kap pasakýti, *hùpka* („medžio kempinė“), *visqãkt [per Velykas] anã pamažù dãga* (Stajėtiškis); *ítxs vãrg^u˚n^us* \ *d^u˚tãisã*. ~ *Ítas [kunigas] *vargõnus do* („dar“) *taisã* (Jakėliai); *cãr^u˚gi | gãrù parⁱ˚t^u | tai₋bùt^u | ðje.tu˚vã* ~ *Čiã gi, gerù *parẽdku* („tvarka“), *tai bût Lietuvà* (Pirstėliškė).

§ 3. Šnekte dažnas ir priešingas reiškiny – kirtis perkeliamas į galūnę iš priešpaskutinio akūtinio skiemens, pvz.: *dúo˚nã nem^u˚žnã lá.uži.cje*, *vⁱe˚˚nù ,run^u˚kù | ba₋vⁱe˚˚nù ,run^u˚kù dúo˚n^u˚s nããždí.rbxì* ~ *Dúona nemõžna* („negalima“) *láužytie vienà rankà, ba* („nes“) *vienà rankà dúonos nããždírbai* (Lazdiniai). Dar plg.: *su˚rù* „sūriu“, *juo˚dù* „juodu“, *žm^u˚˚nãs* „moteris“, *gi˚vùs* „gyvus“, *gje˚s˚mãs* „giesmes“. Tarmėse, kur priegaidės gerokai niveliuojamos (pvz., rytų aukštaičių anykštėnų, uteniškių, pietų aukštaičių plote), tokios Saussure’o ir Fortunatovo dėsniai prieštaraujančios formos laikomos hiperkorekciniais variantais. Čia kirtis gali būti perkeliamas į galūnę ir 1 kirčiuotės žodžiuose (Markevičienė 2001, 16t.; DrskŽ 8). Svirkų šnekte šis reiškiny negali būti siejamas su priegaidžių niveliacija, nes, kaip rodo eksperimentiniai tyrimai (Urbanavičienė 2005, 159), priegaidės šiose areale tebėra pakankamai ryškios⁵. Kirčio varijavimas rodo, kad kirčio vieta šioje šnekte nesiejama su priegaide, o pagal kirčio vietą tam tikruose linksniuose dar negalima nustatyti visos akcentinės paradigmos (DvŽ XVI). Galima būtų teigti, kad analizuojamos šnektos kirčiavimui aprašyti nepakanka keturių

⁵ Nedėsningas linksniuojamųjų žodžių kirčiavimas ir greta to gerai išlaikytos tiek ilgųjų balsių, tiek dvigarsių priegaidės užfiksuotos ir kitose periferinėse šnektose – Dieveniškėse (DvŽ XVI), Pūnske (Grumadienė 1994, 102), Ramaškonysė (Tuomienė 2004, 141).

akcentinių paradigmų, bet ir tuo atveju tas pats žodis priklausytų kelioms kirčiuotėms. Plg.: *káimas* – *kaímas*, *dráugijos* – *draūgijos* – *draugijos*, *áikštė* – *aikštė* – *aikštė*, *áuka* – *aukà*. Kirčiavimas įvairuoja to paties informanto kalboje, pvz.: *kàsl táu* / *dė.vi.ˈnɪ aktʰɔˈrɛiʃ* / *ɑ̃pveĩ.kɫ ruñ.kʷ.ɔ.m* || *mú:s t̪ɛˈviʃk̪ɛ.ɪ* | *dɛ.vi.ˈnɪ.ɡi aktʰɔˈrɛiʃ* ~ *Kàs táu*, *devyni aktōriai* („hektarai“) – *apveik* („apdirbk“) *rañkom*. *Mús téviškė devyni gi aktōriai* (Trakėliai); *pʰɔˈciʃk̪ɛ.ɪ* | *adũ.čiʃkisʃ* / *turĩeˈjʷ.ɔ.ɫʷ.kæ̃s kap* | *drɔ.ɡi.ˈj.æ̃sɫ* || *ʃviñ.ɫʷ.kæ̃zĩ.miẽ.rʷ.ɔ.bũ.vʷ.ɔ.ˈdrɔ.ũ.ɡi.j.ɫʷ.ɔ.s* | *ʃzinũ. ɸrĩe. lenkũ.ɫ* ~ *Pōciškė*, *Adutiškis turėjo tokiàs kap draugijàs*. *Šveñto Kazimiero bũvo draūgijos*, *žinaũ*, *prie lenkũ* (Pirstėliškė); *ˈkĩ.tu.kɑrt dĩ.rbuɫ* / *tɔi.ʃiẽ.nʷ.ɔ.dá.u* || *tĩ.ná.i aʒ.dĩ.rbdɑ.vʷ.ɔ.m ʃiñ.tu* | *ki.t'ũ.kɑrt uñ.ˈmie.nɑ.ʃʷ.ɔ.ɫ* / *ki.tu.kɑr̪.tɪ* | *ʃiñ.tu dɛʃiñ.sɫ* ~ *Kitąkart dirbau*, *tai šiẽno dāv[ė]*. *Tenái* (statybose) *aʒdirbdavom ʃiñtą* [rublių] *kitąkart an mėnesio* („per mėnesi“), *kitąkart ʃiñtą dɛʃiñs* (Pirstėliškė).

§ 4. Nuo aptartų naujesnių kirčiavimo atvejų reikėtų skirti šnektoje pasitaikančius akcentinius reliktus, kurie esti dvejopo – šakninio ir galūninio – kirčiavimo. Senovinį baritoninį kirčiavimą išlaikė daiktavardžiai (*tũ.msa* (1) „támsa“, *vũ.gnis* (2) „ùgnis“, *vũ.snis* (2) „ùsnis“), būdvardžiai (*miẽ.žinis* (1) „miėžinis“, *krũvinas* (1) „krũvinas“), *u*-kameniai būdvardžiai ir jų suprieveiksmėjusios formos (*pĩgus* „pĩgus“, *suñ.kus* „suñkus“, *brũngus* „brángus“ *tũ.nkus* „tánkus“, *ʃviẽ.sus* „ʃviėsus“, *tũ.msus* „támsus“; *suñ.ku* „suñku“, *ʃviẽ.su* „ʃviėsu“, *tũ.nku* „tánku“, *tũ.msu* „tám-su“). Tokių reliktų esama pietų aukštaičių tarmėje (DrskŽ 357), periferiniuose lietuvių dialektuose – Zieteloje (Vidugiris 2004, 191t.), Gervėčiuose (Kardelytė 1975, 11), Dievėniškėse (DvŽ 69).

Oksitoninio kirčiavimo atvejai dar dažnesni. Galūnėje kirčiuojami:

1) vardažodžiai, pvz.: *bitĩė*. (4) „bitė“, *blakutiė*. (3^b) ~ *blakutė* „blakė“, *puřvi.nai*. (3) „purvynai“, *žmʷ.ɔ.nàs* (4) ~ *žmonàs* „moteris“, *gie.šmės* (4) ~ *giesmės* „dainas“, *gri.nūs* (4) ~ *grynūs* „nuogas“, *su.rũ* (4) „sūriũ“, *tʷ.kis* ~ *tokis* „toks“;

2) sangražiniai būtojo kartinio laiko veiksmažodžiai, pvz.: *radʰɔˈs* ~ *radōs* „atsirado“, *stʷ.ɔ.jĩẽ.s* ~ *stojēs* „stojosi“, *sẽ.dũ.s* „sėdausi“, *dav'ẽ.miẽ.s* „davėmės“, *dĩe.jũ.s* „dėjausi“. Plg.: *ju.ɔ.kĩ.e.ˈmiẽ.ɔ.s* | *tadũ* | *tɔi.ju.ɔ.kĩ.e.ˈmiẽ.ɔ.s* ~ *Juokėmės* *tadũ* *tai juokėmės* (Lazdīniai);

3) iš dviskiemenės bendraties padarytos tariamosios nuosakos formos, pvz.: *rɑĩ.kæʃ* / *kat.patrupu.ˈciẽ.ɫ si.m.tũ.ɸĩe.nu* ~ *Reikia*, *kad patruputiẽ semtũ píeną* (mažiau suvalgys) (Svirkos); *su.vɛi.t'ũ.tæ* | *jũ.s* | *vĩe.nɑñ*. *dvarɑñ.ɫ* ~ *Sueitũte* („sueitumėte“) *jũs vienañ dvarañ* (į vieną šeimą) (Trakėliai); *kap.namũ(s)* | *sta.ˈci.ˈda.vʷ.ɔ.* | *ˈdĩe.ˈda.vʷ.ɔ.padmũ.rkɑn* | *dũ.ɔ.nu* | *kat.ɑ.b.g.in.t'ũ.ɸ* | *nuo.piktũ*. *dvã.su.ɫ* ~ *Kap namũs statýdavo*, *dėdavo padmũrkan* („į pamatus) *dũoną*, *kad apgintũ nuo piktũ dvãsių* (Lazdīniai). Tai senas kirčiavimas, iš jo vėliau atsirado šakninio kirčiavimo

formos su trumpuoju vokalizmu: *neštī* → *nēšt*, *vestī* → *vēst*. Plg. daugiaskiemenių formų kirčiavimą: *gīr'diē·tum* „girdētum“, *sum^u·'kiē·tum* „sumokētum“;

4) liepiamosios nuosakos dgs. 2-ojo asmens formos, pvz.: *duo.tā* ~ *duotē* „duokite“, *padzitā* ~ *padeitē* „prieikite“, *aīnešitā* ~ *atnešitē* „atneškite“.

§ 5. Tam tikrais atvejais galūninis kirčiavimas Svirkų šnektoje susijęs su žodžių semantika. Kaip atskirą grupę reikėtų paminėti daugiskaitinius daiktavardžius (*pluralia tantum*) su galūne *-(i)ai*, kurie dažnai turi kuopinę reikšmę ir žymi neskaidomą visumą. Tokiems žodžiams ir bendrinėje kalboje būdingi silpnieji kamienai bei kirtis galūnėje, pvz.: *raupai*, *sakai*, *niežai*, *javai*, *dažai*, *pelai* (plg.: S t u n d ž i a 1995, 33). Svirkų šnektoje vadinamoji kuopinė daugiskaita su *-(i)ai* paprastai irgi turi kirtį galūnėje⁶, pvz.: *ṗrie.læn.kũ. \ bú.v^u· | i.ṗrie.v^u· k.i.e.'čũ. | i. d^u· bú.v^u· m^u· k.i.k.læ \ ~ Prie lenkū būvo i prie vokiečių do* („dar“) *būvo mokýkla* (Pirštėliškė); *tañ.galù gi.vā.n^u· ,sub'a'čēi. \ | a.cæl.vā | tai.bur^u·'kαi. \ ~ Tañ* („tam“) *galė gyvėno Subačiai*, *a čia va – tai Burokai*⁷ (Pirštėliškė); *ižda'li.nx dūonu vis^u·m | kās·ti bú.v^u· uñ. žir.v^u·s \ | ti.ṗj^u·v.i'e.'jēi. | i. a.kata'ri ,suneši'nje·jæ \ ~ Išdalina dūoną visóm, kās te* („ten“) *būvo an dirvos* („dirvoje“): *te pjovėjai a katarì* („kurie“) *sunešinėja [pėdus]* (Lazdiniai). Toks galūninis kirtis gali būti apibendrintas tik daugiskaitos paradigmai, pvz.: *lie.tũ.vis – lie.tuvėi.*, *šá.ukštās – ščukštai.*, *ká.ulxš – koulxš.*, *tvá.rtxš – tvartai.*, *rá.ktxš – raktai.* Šių žodžių vienaskaitos paradigma rodo šakninį kirčiavimą (1 arba 2 kirčiuotė), o daugiskaita turi kirtį galūnėje (3 arba 4 kirčiuotė). Kitais atvejais daugiskaitos formos gali veikti ir šaknies kirtį išlaikiusius vienaskaitos linksnius, ypač tuose žodžiuose, kurių kuopinė vartosena dominuojanti, plg.: *lenkai.* – *leñ.kas*, *gudai.* – *gudjē* ~ *gudē*. Dėl ilgainiui atsiradusių kuopinės daugiskaitos ir *o* kamieno daiktavardžių paprastosios daugiskaitos gretybių galūninis kirčiavimas galėjo būti apibendrintas iš pradžių daugiskaitai, o vėliau pereiti ir į vienaskaitos paradigmą (S t u n d ž i a 1981, 196; Mikulėnienė 1996, 152). Galbūt *pluralia tantum* daiktavardžių oksitonis kirčiavimas galėjo turėti įtakos minėtam kirčio perkėlimui iš priešpaskutinio akūtinio skiemens į galūnę. Kita vertus, dalis tokių galūninio kirčio formų gali būti senovinio kilnojamojo kirčiavimo, kuris atitinka dabartinę 4 kirčiuotę (plg. Kuzavinis, Girdenis 1997, 78 = Girdenis 2001, 397), reliktai, pvz.: *dabx̄. cik̄ ,ižgīr'sī | gir'tūs | riē·kæ \ ṗrižgē·ri. ~ Dabař [per Velykas] tik išgīrsi girtūs – rēkia prisgēre* (Stajėtiškis); *ž i e · d ū s t*

⁶ Tokios vartosenos atvejų aptinkama pietų aukštaičių tarmėje (Mikulėnienė 1996, 152), vilniškių šnektose (L a z a u s k a i t ė - R a g a i š i e n ė 2001, 100tt.), periferiniuose dialektuose (G r u m a d i e n ė 1994, 105–108; Tuomienė 2004, 145t.).

⁷ Šiuo atveju šeimos *Subačiai*, *Burokai* suvokiamos kaip nedaloma visuma. Jei norima juos apibūdinti kaip skaičiuojamą žmonių grupę, vartojama paprastoji daugiskaita: *Sūbačiai*, *Burōkai*.

'jã.zu.pas ; iž žviė. zl'ò.tu.l | bú.v'ã. pãc\ padã.ris ~ Žiedūs Jãzupas („Juozapas“) iš dviė („dviejų“) zlotų bũvo pãts padãręs (Trakėliai); i_ganzã.l | i_pie.mė'ñùl pa,bu'nù | ò kap_ĩšeĩ.nã ~ I ganaĩ, i piemeniũ pabũnì, ò kap išeĩna (Pirstėliškė).

§ 6. Svirkũ šnektos paradigminiams žodžiams, turintiems ilgã prieškirtinį skiemėnì ir trumpã kirčiuotã galũnė, bũdinga ypatinga prozodinė struktũra – dvi viršũnis kirtis, pvz.: *ru'k'šcis* „rũgštis“, *m'ã'mã* ~ *momã* „motina“, *l'ã'pã* ~ *lopã* „letena“, *mi'ũ* „myliu“, *ci'li* „tyli“. Šis kirčio tipas vilniškiũ tarmėje iki šiol nebuvo aprašytas, nors aplinkiniũ dialektũ (uteniškiũ, Baltarusijos salũ) duomenys leidžia įtarti apie jo egzistavimã⁸. Svirkũ šnektoje stipriau ištariama kirčiuota galũnė – antrasis dviviršũnio kirčio dẽmuo. Priešpaskutinis ilgasis skiemuo – pirmasis dviviršũnio kirčio dẽmuo – girdimas silpniau, todėl jo priegaidė nežymima, nors jį sudarantis ilgasis balsis išlaiko savo etimologinę kiekybę, pvz.: *l'ã'tã* ~ *totã* „tėvas“, *gi'vã* „gyva“. Pirmajį dviviršũnio kirčio dẽmenį galima skirti prie šalutiniũ kirčių, antrajį – prie pagrindiniũ. Pagrindinis ir dviviršũnis kirčiai sudaro „stipriojo“ ir „silpnojo“ kirčio opozicijã (Girdenis 2003, 312). Ši priešprieša yra fonologinė, nes skiria skirtingas žodžio formas, plg.: *ru'zĩs* ~ *rũdĩs* (daikt.) – *ru.zĩs* ~ *rũdĩs* „rũdys (veiksm.)“. Dviviršũnì kirtį gali turėti tik paradigminės formos. Jei trumpas galinis skiemuo iš tikrũjũ yra ne galũnė, o kamiengalis, dviviršũnio kirčio negirdėti, ir priešpaskutinio skiemens balsis sutrumpėja (Jasiũnaitė, Girdenis 1996, 184 = Girdenis 2001, 261), pvz.: *m'ã.kãs* ~ *mokẽs* „mokẽs“, *ru.kĩs* ~ *rũkĩs* „rũkys“, *ãĩsũ.s'tã* ~ *atsiũstẽ* „atsiũskite“. Dviviršũnis kirtis taip pat neužfiksuotas oksitoninio kirčiavimo paradigmosė, pvz.: *t'ã.kũ parũ* ~ *tokiã parã* „tokiu laiku“, *niė.k'ã.kũ madã'lũ* ~ *niekokiã madelẽ* „jokiu bũdu“.

Nors dviviršũnis kirtis egzistuoja ir aplinkinėse tarmėse, tačiaũ jo kokybė, pirmojo ir antrojo dẽmenũ akcentavimas nėra vienodi. Periferinėse lietuviũ šnektose – Dievėniškėse (Mikulėnienė, Morkũnas 1997, 16), Žieteloje (Vidugiris 2004, 63) – išlaikyta prieškirtiniũ ilgũjũ skiemenũ balsiũ kiekybė ir net priegaidės. O uteniškiũ tarmėje dviviršũnis kirtis toks stiprus, kad sunkiai atskiriamas nuo dvikirčių žodžiũ ir prasidėjusio kirčio atitraukimo (Urbanavičiũtė-Markevičienė, Grinaveckis 1992, 12; Markevičienė 1999, 16), pvz.: *viėnã* ~ *vienã*, *diėnã* ~ *dienã*, *st'ãrã* ~ *storã*, *bė'dã* ~ *bėdã* ir kt. Senesnės kartos atstovai stipriau ištariã galũnės kirtį (kaip ir Svirkũ šnektoje), o jaunesnieji labiau akcentuoja priešpaskutinį skiemenį. Pietũ aukštaičių plote dviviršũnis kirtis taip pat užfiksuotas, tačiaũ pastebėta, kad ankstesnieji informantai (remiamasi 1965–1967 m. darytais įrašais) dėsningiau išlaiko prieškirtiniũ skiemenũ ilgumũ negu dabartiniai

⁸ Pirmasis dviviršũnio kirčio tipã aprašė A. Girdenis, aptikęs jį vakarũ aukštaičių kauniškiũ plote (Girdenis 1978, 75–76 = Girdenis 2000, 95t.).

(Leskauskaitė 2004, 164). Taigi galima atsargiai teigti, kad pietinėse šnektose užčiuopta dviviršūnio kirčio nykimo, o šiaurinėse (uteniškių) – įsigalėjimo tendencija. Svirkų šnektą šiuo atžvilgiu užima tarpinę padėtį: čia ilgieji balsiai prieš trumpą kirčiuotą galūnę iš tikrųjų išlaiko savo etimologinę kiekybę (kaip ir periferiniuose dialektuose), tačiau jų priegaidė nėra ryški (žr. eksperimentinius dviviršūnio kirčio tyrimus: Urbanavičienė 2005, 134–137).

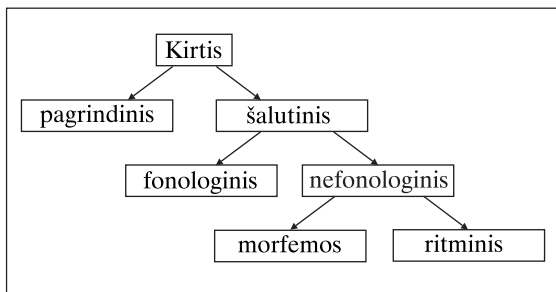
§ 7. Be aptartų pagrindinio ir dviviršūnio kirčių, Svirkų šnektoje dar skirtingi šalutiniai kirčiai. Ilgą laiką manyta, kad šalutiniai kirčiai būdingi tik žemaičių tarmėms. 1979 m. šalutinio kirčio, atliekančio distinktyvinę funkciją, buvimą uteniškių tarmėje įrodė O. Kosienė ir A. Girdenis (1979, 48–56 = Girdenis 2000b, 141–152). Straipsnio autoriai iškėlė hipotezę, kad „fonologinį šalutinį kirtį turi visi aukštaičiai <...>, turėtų jis egzistuoti ir bendrinėje kalboje“ (Kosienė, Girdenis 1979, 55 = Girdenis 2000b, 150). Pastaraisiais metais šalutiniai kirčiai atrasti ir pietų aukštaičių tarmėje (Leskauskaitė 2004, 146–160).

Svirkų šnektos šalutinius kirčius pagal atliekamas funkcijas tikslinga skirstyti į fonologinius (savarankiškai atliekančius distinktyvinę funkciją) ir nefonologinius (priklausančius nuo pagrindinio kirčio) (Girdenis 2003, 289). Šalutiniai nefonologiniai kirčiai esti dvejopi: ritminiai ir morfemos (žr. 1 pav.). Jie visada yra silpnesni už fonologinius kirčius.

§ 8. Šalutinį fonologinį kirtį gauna tos morfemos, kurios kitų žodžių tose pačiose formose gali būti kirčiuotos. Pvz.:

'*šĕ*·*ʒi* „sėdi“, '*á*·*u*·*ʒi* „audi“, nes *vė*·*ʒi* „veži“, *rx*·*ŋki* „renki“; '*škĕ*·*d*·*r*·*ras* „skiedras“, '*vĕ*·*t*·*r*·*ras* „vėtras“, nes *šak*·*as* „šakas“, *m*·*erg*·*as* „mergas“. Šis kirtis skiria kitais atžvilgiais vienodus žodžius ir formas, pvz.: *tù* '*k*·*ó*·*š*·*c*1 – *á*·*n*·*as* '*k*·*ó*·*š*·*c*1, *nĕ*·*r*·*a* '*b*·*ó*·*s* · *b*·*ó*·*s* – *vĕ*·*s*·*ó*·*s* '*b*·*ó*·*s* · *b*·*ó*·*s*. Audiciniais eksperimentais nustatyta, kad šį kirtio tipą tarmės vartotojai skiria šiek tiek geriau nei ilgųjų balsių priegaidės. Tiriamieji šalutinį fonologinį kirtį auditoriai teisingai nustatė 73% pateiktų porų, o klausantis priegaidžių gauta 69% teisingų atsakymų (Urbanavičienė 2005, 144, 159).

Akcentogeninėms, arba galinčioms pritraukti kirtį, morfemoms priskirtinos šių vardažodžių ir veiksmažodžių formų galūnės:

1 pav. Svirkų šnektos kirčio tipai

1) moteriškosios giminės vns. vardininko, pvz.: *ka(b) dúo·nu. kə.pəʃ | nəræĩ.kə*
bú·č̣ iʃiʒʷó·jus\ | tadiùr 'dú·o·, nα nəsʉ, tru.ki'nəs\ ~ Kap dúona kəpa, nereikia būti
išsižiójus, tadà dúona nesutrúkinès (Lazdiniai); 'bʷó·, bα, ʃ graĩ.ta sʷo.kə̃.li uñ_pē-
čũ.ʃ | i_là.kə̃\ ~ Bóba greĩta sokēlĩ („švarkelĩ“) an pečiũ i lēkia (Svirkos);

2) moteriškosios giminės daiktavardžių vns. kilmininko, pvz.: *pirmə*
'dú·o·, nʷo.ʃ | agʷó·tʷó̃s ʃ kad_būt visĩg·m a'pĩ.ʃvi.s,tə\ | i_žvā.k'ēs.ʃ grabnĩ·čĩn'ēs ʃ
kad_bu.tũ\ ~ Pirmə („seniau“) [reikėjo] dúonos Agotós kad būt visĩem apĩšvęsta, i
žvākės grabnỹčĩnės kad būtũ [namuose] (Trakēliai); ĩtai má.n nə_žmʷó̃·gʉs\ | kat_nə-
ža'lũ.jə̃ sá.vʷo. 'prʷó̃·, cʷo.ʃ\ ~ ĩtai („tai“) mán ne žmógʉs, kad nežalũja („negailĩ“)
sávo prócos („darbo“) (ką uždirba – prageria) (Svirkos);

3) moteriškosios ir vyriškosios giminės vns. įnagininko, pvz.: *vaka'rĩ ʃ*
dʷo_su_ʹsá.u, lɪ\ | aleĩ.ju jɔu_áĩ.nə\ | i_rĩtʷo.ʃ ʃ dʷo_aleĩ.ju gĩrʷĩ\ ~ Vakarė do
(„dar“) su sáule aleliũjə̃ jə̃u eĩna (gieda Velykų giesmes), i rýto („rytą“) do aleliũjə̃
gĩrdĩ (Stajėtiškis); tá.təʃ ʃ tæi_bũ.vʷo. ižgĩ.rtõs\ 'b.ə̃.r, n u ~ Tāta („tėvas“) tai bũvo
išgĩrtas bėrnu [būdamas] (Svirkos);

4) moteriškosios ir vyriškosios giminės dgs. kilmininko, pvz.: *tæi_lĩtũ.ʃ ræĩ.kə̃\ |*
tæi_ʹc.ē.g, l u.ʃ | suñ.ku\ bú.vʷo. bu'dú.i, cĩes ~ Tai lentũ reikia, tai cėglũ („plytũ“) –
suñku bũvo budũities („statytis“) (Ramiñnai); 'nə.me, nuʃ | kap_mʷó̃·kous\ |
cĩk_uñ'sĩ.da, v'ē.ʃ mán | kap_un_žĩ.ř, ñ u.\ klu.pĩēu ~ Nėmenu („neprišimenu“),
kap mókiaus, tik ansĩdavė („įsiminė“) mán, kap an žĩrniũ klũpė[ja]u (Karalkai);

5) moteriškosios giminės dgs. galininko, pvz.: *kʷó̃·læ joun.ə̃.sn'ēʃ buvóũ. |*
dʷo_i_ʹk'á.ř, v ə s\ turĩēu ~ Kóla jaunėsnė buvəũ, do („dar“) i kárves turė[ja]u
(Ramiñnai); mú·z bʷo.bũ.ř'ē. ʃ su_ʹkũ.nĩ.gʉs suždĩē.jus bú.vʷo. | i_jĩē'm'ē. 'á.u, k ə s\ ~
Mús bobūtė su kũnigu susidėjus bũvo i ėmė áukas (Vosiñnai);

6) esamojo laiko veiksmazodžių vns. 2 a., pvz.: *tũ nuo_súo:lʷo.ʃ ʃ n ə p a 'sĩ. k ə, l i\ |*
'sĩē. ʃ i, k ə (p) _pĩrĩlĩ.pus\ ~ Tũ nuo súolo nepasĩkeli, sėdi kap prĩlĩpus (Svirkos).

Eksperimentiniai Svirkų šnektos fonologinio kirčio tyrimai parodė, kad formų, besiskiriančių šalutinio fonologinio kirčio buvimu–nebuvimu, labiau skiriasi pagrindinį kirtį turintis skiemuo. Žodžių, turinčių šalutinį kirtį, pagrindinis kirčiuotas skiemuo esti trumpesnis, staigesnis, balsis menkiausiai diftongizuotas ir tariamas aukštesniu tonu negu formų, neturinčių šalutinio kirčio. Tų žodžių kirčiuotas skiemuo labiau išstėtas, priegaidė primena tvirtagalę, balsis labiau sudvibalsintas, ilgesnis ir tariamas žemesniu balsu (Urbanavičienė 2005, 143tt.). Galima teigti, kad svirkiečiai dalį šalutinio kirčio skiriamųjų požymių dėl stiprios žodžio galo redukcijos perkelia pagrindinį kirtį turinčiam skiemeniui.

§ 9. Šalutiniai nefonologiniai kirčiai Svirkų šnekteje realizuojami fakultatyviai – jų ryškumas priklauso nuo intonacijos, kalbėjimo tempo, emfazės ir kt. Jie priklausomi nuo pagrindinio kirčio ir visada už jį silpnesni.

Šalutinis ritminis kirtis automatiškai atsiranda žodyje dėl vadinamojo chorėjo ritmo, t.y. kirčiuoto skiemens atžvilgiu šalutinį kirtį gauna lyginiai skiemenys. Tai, kad lietuvių kalboje kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų išsidėstymas primena chorėjo ritmą, eksperimentiškai yra įrodę A. Girdenis ir A. Pupkis (1994, 89 = Girdenis 2001, 387). Schemiškai tai galima pavaizduoti <_ – – –> arba <' – – –>, kur pirmasis ir trečiasis skiemuo kirčiuoti, o antrasis – nekirčiuotas. Šalutinis ritminis kirtis padeda pagrindiniam kirčiui atlikti delimitatyvinę funkciją: būdamas žodžio pradžioje (arba pabaigoje) kartu su pagrindiniu kirčiu jis tarsi įrėmina žodį ir ženklina jo ribas, pvz.: *grouži'mūs ~ graudimūs* „griaustinius“, *'rá.íč'ə. jie.s ~ ráičiojies* „raičiokis“, *katə'r'i ~ katarì* „kurie“, *apsm"ə. k'jē'č* „ap-simokėti“. Ritminis kirtis atsiranda ne trumpesniuose kaip trijų skiemenų žodžiuose, pvz.: *mənùl | kap_má.n' | 'pá.kæ,rə'sú.pla,ku.\ | t"ə'tə ~ Menù* („prisimenu“), *kap mán pākera* („pakaria“) *súplakù* („sūpuoklių“) *totà* („tėvas“) (Vosiūnai); *aškət' prie_mən"ə. akí.mj | vəicə'və pəx\ | anə' ciktə. | ví.řpč | i_gə.ta,və | i_gata'və ~ Aškət' („iškart“) *prie məno akím vaičívə* („čia“) [*galvon*] *pəch, anə* (mergina) *tiktə vírpt', i gətava* („baigta“), *i gatavə* („nušauta“) (Ramiūnai); *kap_sanəř. rící'n'jé.da,v"ə. mə"ə. vəikə. | tai_bú.d"ə. | net_ruŋkə'lí.n"ə.s\ ju_drəbə ~ Kap seníai [kíaušínius] ritinėdəvo məno vai-kəř, tai búd[av]o, net rankėlynos („rankutės“) *ju drəbə* (Stajėtiškis). Triskiemenis žodis, kirčiuojamas antrajame nuo galo skiemenyje, ritminio kirčio negali turėti, pvz.: *àš i_šuňžəř mənù tuəs_kar"ə.lu'kus\ | rəud"ə'ó'ní | su_bá.ltu\ | t"ə.kís kə(p)_píní'gə.lís rəud"ə'ó'nəs\ | píní'gə.lís bá.ltəs ~ Aš i šəňdía („šiandien“) *mənù* („prisimenu“) *tuos karoliukus – rəudóni su báltu: tokís kap pínígėlís rəudónas, pínígėlís báltas (Svirkos).****

§ 10. Šalutinis morfemos kirtis atsiranda dėl morfologinių veiksnių: jį, kaip ir šalutinį fonologinį kirtį, gauna tos morfemos, kurios kituose žodžiuose gali turėti pagrindinį kirtį. Pvz.: *prikrax'm"ə'liju ~ prikrachmólijau* „prikrakmoliau“ (plg. *'pri.jíe.mə* „priemiau“, *'pri.da'və* „pridaviau“), *išvėži'níe'č* „išvežinėti“ (plg. *'i_šlę.k'ę* „išlėkė“, *'i_šņę.ř'ę* „išnešė“), *pada'ri'cíe* „padaryti“ (plg. *'pá.jíe.m'ę* „paėmė“, *'pá.da,v'ę* „padavė“), *pragi.ví.ňcíe* „pragyventi“ (plg. *'prá.sa.g'ę* „prasegė“, *'prá.ti.sę ~ prətėsę* „pratempė“), *apsm"ə.k'jē'č* „ap-smokėti“ (plg. *'á.př'ę.k'ę* „ap-rėkė“, *'á.pka.lę* „apkalė“). Tačiau šalutinis morfemos kirtis skiriasi nuo šalutinio fonologinio kirčio tuo, kad savarankiškai neatlieka skiriamosios funkcijos.

Šalutinis morfemos kirtis esti šiais atvejais:

1) aukščiausiojo laipsnio būdvardžiuose irrieveiksniuose, sudarytuose su slaviška priesaga *nai-* (ši priesaga visada turi šalutinį kirtį), pvz.: *naima'žə.šņ'ę ~ naiməžėšņ*ė* „visų mažiausia“, *naigəu'nə.usəs ~ naiglauniáusías „svarbiausias, viršiausias“, *naiəu'gə.usə ~ naidəugiáusía „daugiausiai“, *naišvei'kə.šņ'ę. ~ naisvei-kėšņ*ė* „sveikiausia“, *naigra'žə.usə ~ naigražiáusía „gražiausia“;*****

2) veiksmazodžių būtojo dažninio laiko formose, pvz.: *m"ɔːmà t"ɔ.kàè aštràl | vīs kat_pasa'kíːɔ ži.ntui n"ɔ.ˈrĭe da, v"ɔ.s ~ Momà („motina“) tokià aštrà („kandi“), vīs kad pasakýti žéntui norédavos (Svirkos); b̃a.b̃a | dúo_tu má.n a, cida b"ɔːɔ | i_anàl ĭ uñ_mĭe.g"ɔːstu da' b"ɔː da, v"ɔ. \ uñ.ĭ. ~ Bāba, dúo[k] tu má.n atsidabóti („atsižiūrėti“), – i anà (sesuo) an miegóstą („mieguistą“) dabódavo an ĭĭ (broliuKa) (Trakėliai);*

3) antrinėse galūnėse – iliatyvo linksnyje (pvz.: *a'kí, s̃an ~ akýsan*, „į akis“, *kac-k"ɔ.ˈní, s̃an ~ Kackonýsan*, „į Kackonis“), tariamosios nuosakos formose (pvz.: *pa'jĭm̃, tum* „paimtum“, *da'lí, tum* „dalytum“). Tokį šalutinį kirtį dar galima vadinti kompensaciniu, nes jis tarsi kompensuoja pilnosios galūnės nebuvimą (Girdenis 1967, 77–85). Diachroniniu atžvilgiu šių žodžių „baigmės“ nėra tikrosios galūnės;

4) kai išlaikytos „pilnosios“ galūnės – liepiamosios nuosakos formose (pvz.: *a'taĩ, kĭe. ~ ateikie* „ateik“, *u'gĭ.ŋ, kĭe. ~ ūgėnkie* „augink“, *'pĭl, kĭe. ~ pĭlkie* „pilk“), bendratyje (pvz.: *'tĭ.š, cĭe. ~ tĕstie* „tempti“, *'vãž, čĭe. „vežti“, 'lã.š, cĭe. „lesti“);*

5) galūnėse, susidariusiose dėl kontrakcijos, pvz.: *ãš ka(p)ː'pã.sa, k"ɔ. u | i_pã.vãř, di\ šximi'nĩ'ku. minĭe_u ~ Åš, kap pãsako[ja]u, i pãvardę šeiminÿkų minė[ja]u* (Dikavinà); *ãš nĩ.gdb, nãpa'm ĩ.š, ĩɔ u | ku_gã.li búːčĭ ĭ tãb_žm"ɔːg"ɔ. škadã\ ~ Åš nĩgdi* („niekada“) *nepamĩsl[ij]au* („nepagalvojau“), *kã* („kad“) *gãli bũti tep žmõgo škadà* („gaila“) (Trakėliai).

Tokio tipo šalutinius kirčius gali gauti sudurtinių žodžių dėmenys. Sudurtiniuose žodžiuose šalutinis kirtis turi kitą paskirtį: jis rodo reikšminių vienetų skaičių žodyje, t. y. atlieka kulminatyvinę funkciją. Kai žodis sudarytas iš dviejų pamatinių žodžių, vienas iš jų gauna pagrindinį kirtį, kitas – šalutinį, pvz.: *rugã'pjũːcis ~ rugiapjũtis* „rugpjūtis“, *kæturã'kuñ.pĩškã ~ keturiakañpiška* „keturkampė“, *'vijẽ.šçã.kelis ~ vieščiakelis* „vieškelis“.

Galima apibendrinti, kad šnekoje šalutinius morfemos kirčius gali gauti tos morfemos, kurios: 1) kituose žodžiuose gali būti kirčiuotos; 2) svarbios diferencijuojant reikšminį žodžių turinį; 3) susidariusios dėl morfologinio žodžių trumpėjimo; 4) išlaikytos „pilnosios“ galūnės.

§ 11. **Išvados.** Aprašytus svirkiečių kirčiavimo ypatumus galima palyginti su pietų aukštaičių, rytų aukštaičių uteniškių ir periferinių vilniškių šnektų kirčiavimu:

1) nėra kirčio atitraukimo – kaip pietų aukštaičių tarmėje (vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje, bendrinėje kalboje);

2) baritoninio ir oksitoninio kirčiavimo reliktai – kaip periferinėse lietuvių kalbos šnektose (Dievėniškėse, Gervėčiuose, Zieteloje), pietų aukštaičių plote;

3) Saussure'o ir Fortunatovo dėsniu pažeidimai, kilnojamojo kirčio paradigmos keitimas į pastovų kirčiavimą, trūkinėjantis ryšys tarp kirčio vietos ir priegaidės sietini su slavų, ypač baltarusių, dialektų artumu;

4) dvisiršūnis kirtis ne toks ryškus kaip uteniškių (pereinantis į kirčio atitraukimą), bet neužfiksuota ir jo nykimo tendencijų (kaip pietų aukštaičių plote). Pagal išlaikytą prieškirtinio ilgojo skiemens kiekybę šnekta artima periferiniams dialektams;

5) šnektoje egzistuojantys šalutiniai kirčiai atlieka kelias funkcijas: a) skiria kitais atžvilgiais tapačius žodžius ir formas (šalutinis fonologinis kirtis); b) padeda ritmiškai organizuoti frazę (ritminis kirtis); c) kompensuoja galūnės trūkumą ar padeda išlaikyti „pilnąją“ galūnę (morfemos kirtis).

Remiantis šiais palyginimais galima teigti, kad:

1. Visam vilniškių plotui būdinga panaši prozodinė struktūra. Atskirų vilniškių šnektų kirčiavimas mažiau diferencijuotas nei jų vokalizmo sistemos.

2. Daug bendrumų galima išvelgti su pietų aukštaičių ir periferinių Baltarusijos salų prozodija, t. y. arealais, neturinčiais kirčio atitraukimo ir veikiamais slavų kalbų.

ACCENTUATION PECULIARITIES OF PERIPHERAL SUBDIALECTS OF EAST HIGHLANDERS OF THE VILNIUS DIALECT

Summary

The paper sets out to overview the accentuation features of the Svirkos subdialect (Adučiškis parish, district of Švenčionys) located in the area of frequent Lithuanian-Slavic contacts. The features include the relics of oxytone and barytone accentuation, columnal accentuation, the double-peaked and secondary stress types.

The accentuation system of the Svirkos subdialect has been found to be rather close to other peripheral subdialects of the Vilnius dialect (Gervėčiai, Dieveniškės etc.). The parameters that help identify the closeness of the subdialects are as follows: 1) well-preserved barytone and oxytone accentuation patterns; 2) the impact of Slavic languages on prosody (violations of the Saussure-Fortunatov law, the stress placement is not related to the tone of the word, columnal accentuation). The author suggests that the double-peaked stress and the secondary phonological stress in northern dialects are stronger (in the area of the Utena dialect), whereas in southern dialects (southern highlanders) weaker than in peripheral subdialects of the Vilnius dialect. Secondary non-phonological stresses, though optional, perform important functions: contribute to the rhythmic arrangement of the phrase (rhythmic stress), make up for the loss of ending or help preserve the full ending (morphemic stress). The accentuation systems of Vilnius dialect idioms are less different than their vocalisms.

LITERATŪRA

- Bacevičiūtė R., 2004, Šakių šnektos prozodija ir vokalizmas, Vilnius.
- Drskž – G. Naktinienė, A. Paulauskienė, V. Vitkauskas, Druskininkų tarmės žodynas, Vilnius, 1988.
- Dvž – L. Grumadienė, D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, A. Vidugiris, Dieveniškių šnektos žodynas, Vilnius, 2005.
- Girdenis A., 1967, Mažeikių tarmės fonologinė sistema. Filol. mokslų kand. disertacija, Vilnius, VU.
- Girdenis A., 1978, Akcentologinis mažmožis, – Blt XIV (1) 75–76 [= A. Girdenis, 2000, Kalbotyros darbai, II, 95–96].
- Girdenis A., 2003, Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai, Vilnius.
- Girdenis A., A. Pūpkis, 1994, Vienas lietuvių kalbos ritmo bruožas, – Klb XLIII (1) 88–89 [=A. Girdenis, 2001, Kalbotyros darbai, III, 387–388].
- Grumadienė L., 1994, Keletas naujesnių Punsko šnektos linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių, – LKK XXXIV 97–105.
- Jasiūnaitė B., A. Girdenis, 1996, Trys rytų aukštaičių uteniškių balsių ilgumai, – Blt XXXI (2) 181–199 [=A. Girdenis, 2001, Kalbotyros darbai, III, 257–278].
- Kosienė O., A. Girdenis, 1979, Fonologinis šalutinis kirtis rytų aukštaičių uteniškių tarmėje, – Klb XXX (1) 48–56 [=A. Girdenis, 2000, Kalbotyros darbai, II, 141–152].
- Kuryłowicz J., 1968, Indogermanische Grammatik. Band 2: Akzent – Ablaut, Heidelberg.
- Kuzavinis K., A. Girdenis, 1997, Kelios mintys dėl baltų vardažodžio kirčiavimo paradigmų ir jų raidos, – VIII tarptautinis baltistų kongresas. Pranešimų tezės, Vilnius, 76–78 [=A. Girdenis, 2001, Kalbotyros darbai, III, 396–397].
- Lazauskaitė-Ragaišienė V., 2000, Dviskiemių *u* kamieno daiktavardžių kirčiavimo raida pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių paribio šnektose, – Blt XXXV (2) 159–169.
- Lazauskaitė-Ragaišienė V., 2001, Dėl priesagos *-ynas* vedinių kirčiavimo pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose, – Blt XXXVI (2) 245–251.
- Leskauskaitė A., 2004, Pietų aukštaičių vokalizmo ir prozodijos bruožai, Vilnius.
- LKA II – Lietuvių kalbos atlasas, II. Fonetika, Vilnius, 1982.
- LKT – R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa, Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija, Vilnius, 2004.
- Markevičienė Ž., 1999, Aukštaičių tarmių tekstai, I, Vilnius.
- Markevičienė Ž., 2001, Aukštaičių tarmių tekstai, II, Vilnius.
- Mikulėnienė D., 1993, Priegaidžių defonologizacijos tendencijos Gervėčių tarmėje, – LKK XXX 95–104.
- Mikulėnienė D., 1995, Tarmės garsyno ypatybės, – Dieviškos, Vilnius, 448–455.
- Mikulėnienė D., 1996, Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse, – LKK XXXVI 148–155.
- Mikulėnienė D., K. Morkūnas, 1997, Dieveniškių šnektos tekstai, Vilnius.
- Stundžia B., 1981, Daugiskaitiniai asmenvardiniai oikonimai ir jų reikšmė linksniavimo bei kirčiavimo sistemų rekonstrukcijai, – LKK XXI 185–198.
- Stundžia B., 1992, Paprastųjų vardažodžių kirčiavimo dėsniumai, – Lituanistica, II (10), 71–82.
- Stundžia B., 1995, Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema, Vilnius.
- Tuomienė N., 2001, Ramaškonių šnektos *o* ir (*i*)*io* kamienų daiktavardžių kirčiavimo ypatybės, – Blt XXXVI (1) 103–114.

Tuomienė N., 2004, Dėl periferinės šnektos daiktavardžių kirčiavimo, – Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos, Vilnius, 139–149.

Urbanavičienė J., 2000, Vilniškių tarmės rytinių pakraščių tarminė diferenciacija, – Klb XLVIII (1) – XLIX (1) 123–136.

Urbanavičienė J., 2005, Svirkų šnektos (rytų aukštaičių vilniškių) fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija. Daktaro disertacija, Vilnius, LKI, VDU.

Urbanavičiūtė-Markevičienė Ž., V. Grinaveckis, 1992, Lietuvių tarmės: fonetika, morfologija, II. Vakarų, pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tekstai, Vilnius.

Vidugiris A., 2004, Zietelos lietuvių šnekta, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1979, Kirčio atitraukimas ir kirčiavimo paradigmos, – Klb XXX (1) 90–93.

Jolita URBANAČIENĖ

Leksikografijos centras

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308 Vilnius

Lietuva

[jolitau@lki.lt]